



UvA-DARE (Digital Academic Repository)

The transition to post-secondary vocational education: students' entrance, experiences, and attainment

Elffers, L.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Elffers, L. (2011). The transition to post-secondary vocational education: students' entrance, experiences, and attainment Enschede: Ipskamp drukkers

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Nederlandse samenvatting en discussie

De meeste schooluitval in Nederland vindt plaats in het eerste jaar na de transitie naar het middelbaar beroepsonderwijs (MBO). In vervolg op het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (VMBO) verzorgt het MBO gespecialiseerde beroepsopleidingen voor studenten van 16 jaar en ouder. De helft van alle uitval in het MBO vindt plaats in het eerste jaar, wat aangeeft dat de overgang naar het MBO voor veel studenten lastig is. Om het studiesucces van MBO-studenten te bevorderen, is het nodig meer te weten te komen over de precieze factoren die hen belemmeren in hun schoolloopbaan. Omdat de achtergronden van schooluitval divers zijn, zal daarbij naar verschillende invloedssferen, zowel binnen als buiten de school, moeten worden gekeken. Voor de preventie van uitval is het echter met name belangrijk om die factoren te identificeren die beïnvloedbaar zijn middels onderwijsgerelateerde interventies.

In dit proefschrift onderzoek ik stapsgewijs verschillende distale en proximale processen die kunnen bijdragen aan het studiesucces danwel de uitval van studenten na de transitie naar het MBO. Ik onderzoek de entree, ervaringen en studievoortgang van eerstejaars voltijds BOL-studenten in techniek-, zorg & welzijn- en economie-opleidingen, op alle vier de MBO-niveaus, van ROC's in grote en middelgrote steden. Voor het onderzoek volgde ik 1438 studenten uit 61 verschillende klassen vanaf het moment van binnenkomst in het MBO tot de start van het tweede leerjaar. Aan de hand van verschillende statistische technieken, waaronder multilevel lineaire regressie, logistische regressie en structural equation modeling, beschrijf ik de verschillende processen die deel uitmaken van de weg naar en door het eerste jaar in het MBO. Het proefschrift bestaat uit zes opeenvolgende studies, die zijn geclusterd in drie delen. Deel I beschrijft de entree van studenten in het MBO. In Hoofdstuk 1 onderzoek ik de sociale en onderwijsgerelateerde achtergrond van studenten op het moment van de transitie naar het MBO. In Hoofdstuk 2 bestudeer ik de schoolse attitudes, aspiraties en verwachtingen van studenten bij hun start in het MBO. Deel II schetst de ervaringen van studenten in het eerste jaar in het MBO. In Hoofdstuk 3 en 4 kijk ik naar de rol van sociale en onderwijsinhoudelijke schoolervaringen in de emotionele en gedragsmatige betrokkenheid van studenten in het eerste jaar in het MBO. Deel III betreft de studievoortgang van eerstejaars MBO-studenten. In Hoofdstuk 5 beschrijf ik de interactie en ontwikkeling van schoolse betrokkenheid en prestaties voor en na de transitie naar het MBO. In Hoofdstuk 6 onderzoek ik de determinanten van uitval in het eerste jaar in het MBO.

SAMENVATTING VAN DE BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

Deel I: de entree van studenten in het MBO

In **Hoofdstuk 1** onderzoek ik in welke mate het verhoogde risico op uitval onder bepaalde groepen MBO-studenten geïnterpreteerd kan worden vanuit een verschil in toegang tot hulpbronnen die studenten in hun studieloopbaan ondersteunen, zoals hulp bij huiswerk of de mogelijkheid om schoolervaringen te bespreken, en vanuit de schoolervaringen van studenten voorafgaand aan de transitie naar het MBO. De resultaten laten zien dat sociaal-demografische kenmerken die een verhoogd risico op uitval indiceren, zoals een allochtone afkomst, opgroeien in een arm gezin, of het hebben van werkloze of laag opgeleide ouders, negatief samenhangen met de mate van ouderlijke ondersteuning die studenten ervaren in hun schoolloopbaan. Turkse en Marokkaanse studenten bespreken schoolzaken vaker met hun vrienden dan studenten met een andere etnische achtergrond. Jongens lijken beduidend meer moeite te hebben om ondersteuning te vinden bij hun ouders, in hun vriendengroep, of in hun algehele sociale netwerk. Persoonlijke omstandigheden en vormen van buitenschools gedrag die zijn gerelateerd aan een verhoogd risico op uitval, zoals drugs, schulden, in aanraking zijn geweest met justitie, of intensieve bijbaantjes, zijn gerelateerd aan een geschiedenis van negatieve schoolervaringen voorafgaand aan de transitie naar het MBO. Studenten met deze kenmerken zijn daardoor vaker verwickeld in een proces van afnemende schoolse betrokkenheid op het moment dat ze de transitie naar het MBO maken.

In **Hoofdstuk 2** bestudeer ik de verwachtingen, aspiraties en onderwijsattitudes van studenten op het moment van hun entree in het MBO. De resultaten wijzen uit dat de gemiddelde eerstejaars student hoge verwachtingen heeft bij de start in het MBO. Studenten met een verhoogd risico op uitval, de zogeheten risicoleerlingen, hebben geen lagere verwachtingen en aspiraties of negatievere onderwijsattitudes dan niet-risicoleerlingen. In sommige gevallen geldt juist het tegendeel: studenten met een lagere sociaal-economische of allochtone achtergrond hebben juist bijzonder hoge aspiraties en positieve attitudes. De attitudes bij de start in het MBO hangen sterk samen met de schoolgerelateerde ondersteuning van ouders, vrienden en het algehele sociale netwerk van studenten, maar de attitudes van studenten met een allochtone of lagere sociaal-economische achtergrond hangen minder sterk samen met de mate van ondersteuning in hun thuisomgeving. Studenten die al eens eerder zijn uitgevallen in het MBO na eerdere negatieve ervaringen op de vorige MBO-opleiding, zijn extra optimistisch over hun nieuwe start. Uitgevallen MBO-studenten die echter wél tevreden waren over hun vorige opleiding, maar die het kennelijk niet is gelukt deze succesvol voort te zetten, zijn juist pessimistischer over hun tweede poging.

Deel II: de ervaringen van studenten in het eerste jaar in het MBO

In **Hoofdstuk 3** kijk ik naar de rol van sociale en onderwijsinhoudelijke schoolervaringen in de emotionele betrokkenheid bij school van eerstejaars MBO-studenten. Emotionele betrokkenheid bij school refereert aan de ervaring zich thuis te voelen op school, waarde te hechten aan de eigen opleiding, en aan het belang dat studenten toekennen aan onderwijs in het algemeen. De resultaten laten zien dat sociale en onderwijsinhoudelijke schoolervaringen een belangrijke rol spelen in de emotionele betrokkenheid van MBO-studenten. De emotionele betrokkenheid van risicoleerlingen is echter minder sterk gerelateerd aan de schoolervaringen in het MBO dan de emotionele betrokkenheid van niet-risicoleerlingen. Zowel de waarde die studenten aan hun opleiding hechten, als het zich thuisvoelen op school, is primair gerelateerd aan onderwijsinhoudelijke ervaringen. Studenten die vinden dat er op school (te)veel zelfstandig moet worden gewerkt hechten minder waarde aan hun opleiding. Een steunende relatie met docenten speelt geen prominente rol in de emotionele betrokkenheid van MBO-studenten, noch voor risicoleerlingen noch voor niet-risicoleerlingen.

In **Hoofdstuk 4** onderzoek ik de gedragsmatige betrokkenheid van risico- en niet-risicoleerlingen in het eerste jaar van het MBO. Gedragsmatige betrokkenheid betreft de actieve participatie van studenten op school, zoals regelmatige aanwezigheid in de les, op tijd komen, opletten wanneer de docent uitleg geeft en het maken van opdrachten. Risicoleerlingen in het MBO zijn gedragsmatig evenzeer betrokken als niet-risicoleerlingen, met twee negatieve uitzonderingen: studenten die (soft)drugs gebruiken en studenten met schulden. Schoolervaringen spelen een minder belangrijke rol in de gedragsmatige betrokkenheid van risicoleerlingen dan van niet-risicoleerlingen. De gedragsmatige betrokkenheid op school is positief gerelateerd aan een steunende thuisomgeving. Studenten van grootstedelijke ROC's zijn minder gedragsmatig betrokken, ook nadat er gecontroleerd is voor individuele achtergrondkenmerken van studenten. De ervaren inhoudelijke aansluiting met de opleiding speelt een belangrijke rol in de gedragsmatige betrokkenheid. Hoe minder zelfstandig ze hoeven te werken, hoe meer gedragsmatig betrokken MBO-studenten zijn. Techniekstudenten lijken echter juist de voorkeur te geven aan meer zelfstandige werkvormen op school.

Deel III: de voortgang van studenten in het eerste jaar in het MBO

In **Hoofdstuk 5** bestudeer ik de wisselwerking tussen schoolse betrokkenheid en prestaties voor en na de transitie naar het MBO. De resultaten laten zien dat emotionele betrokkenheid een belangrijke predictor is van prestaties. De invloed van emotionele betrokkenheid op prestaties is groter dan de invloed van gedragsmatige betrokkenheid. Gedragsmatige betrokkenheid voorafgaand aan de transitie naar het MBO beïnvloedt de gedragsmatige betrokkenheid in het eerste

jaar in MBO, zowel kort na de transitie als later in het schooljaar. Deze bevinding illustreert de continuïteit van gedragsmatige betrokkenheid over verschillende schoolcontexten heen. Emotionele betrokkenheid is daarentegen meer contextafhankelijk. Emotionele betrokkenheid in de vorige schoolomgeving heeft geen invloed op de emotionele betrokkenheid in een daaropvolgende schoolomgeving. Emotionele betrokkenheid binnen dezelfde schoolomgeving blijft echter vrij stabiel over de tijd. Dit suggereert dat een overstap naar een andere schoolomgeving emotioneel weinig betrokken studenten een kans kan bieden om een nieuwe start te maken.

In **Hoofdstuk 6** analyseer ik sociale en onderwijskundige determinanten van schooluitval in het eerste jaar in het MBO. Individuele achtergrondkenmerken van studenten spelen een belangrijke rol in het voorspellen van uitval in het eerste semester na de transitie naar het MBO, maar niet in het voorspellen van uitval later in het schooljaar. Het hebben van schulden is echter het gehele schooljaar door een belangrijke predictor van uitval. Hoge aspiraties verkleinen de kans op uitval in het eerste semester, maar verhogen de kans op uitval in het tweede semester. De verwachting dat de MBO-opleiding en de gerelateerde beroepssector goed passen bij de eigen interesses en mogelijkheden verkleint de kans op uitval voor autochtone studenten, maar verhoogt de kans op uitval voor allochtone studenten. Betrokkenheid en prestaties op school hebben een bepalende invloed op de kans om uit te vallen. De ervaren waarde van de opleiding voor de toekomstige loopbaan beïnvloedt met name de beslissing om na de zomer wel of niet terug te keren in het tweede jaar van dezelfde opleiding. Techniekstudenten besluiten vaker tijdens de zomervakantie te stoppen met de opleiding dan studenten in andere opleidingssectoren.

ALGEMENE DISCUSSIE

Hierboven zijn de belangrijkste bevindingen samengevat van de zes studies waaruit dit proefschrift is opgebouwd. Tezamen geven de zes studies een beeld van de weg naar en door het eerste jaar in het MBO. Hieronder breng ik de resultaten van de zes studies bij elkaar, om een breder beeld te schetsen van de kenmerken en knelpunten van een succesvolle start in het MBO. Ik bekijk de rol van de thuisomgeving en schoolomgeving in de betrokkenheid en studievoortgang van studenten in het eerste jaar in het MBO, en ik bespreek in welke mate binnen- en buitenschoolse factoren en processen kunnen bijdragen aan het verklaren van het verhoogde risico op uitval onder bepaalde groepen jongeren. Ik leg daarbij de nadruk op factoren en processen die middels onderwijsinterventies beïnvloed zouden kunnen worden, en bespreek de implicaties van de belangrijkste onderzoeksresultaten voor onderwijsonderzoek, -beleid en -praktijk.

Betekenisvol onderwijs: een voorwaarde voor studiesucces in het MBO

De onderzoeksresultaten laten zien dat een succesvolle start in het MBO sterk afhangt van de ervaringen die studenten hebben in hun nieuwe onderwijsomgeving. Prettige contacten met docenten en medestudenten, en het ervaren van een goede aansluiting met de school en opleiding bevorderen de emotionele en gedragsmatige betrokkenheid op school, en vermoedelijk vice versa. Na hun transitie naar het MBO moeten studenten een nieuwe cyclus op gang zien te brengen van positieve schoolse betrokkenheid en prestaties in hun nieuwe onderwijsomgeving. Dit onderzoek laat zien dat deze cyclus primair wordt aangedreven door een ervaren inhoudelijke aansluiting met het geboden onderwijs. Studenten moeten kunnen ervaren dat hun opleiding interessant en nuttig is met het oog op hun toekomstige loopbaan. Dit beeld sluit aan bij eerdere studies die het cruciale belang van het ervaren nut van onderwijstaken voor de studievoortgang in uiteenlopende onderwijssettings hebben aangetoond (Eccles, 1983; National Research Council & Institute of Medicine, 2004). De sterke invloed van de waarde die MBO-studenten aan hun opleiding hechten op de studievoortgang, weerspiegelt het beroepsgerichte signatuur van MBO-opleidingen, die studenten voorbereiden op een overstap naar de arbeidsmarkt. Een praktijkgerichte benadering in het onderwijs, met taken die zichtbaar gerelateerd zijn aan de beroepspraktijk en de 'echte wereld' buiten de muren van de school, wordt beschouwd als een belangrijk middel om de schoolse betrokkenheid van meer en minder schoolgerichte leerlingen te bevorderen (National Research Council & Institute of Medicine, 2004; Newmann, 1992; Volman, 2011). De beroepsgerichte oriëntatie in het MBO kan studenten helpen om de waarde van een opleiding te bezien vanuit het oogpunt van hun persoonlijke interesses en toekomstplannen. Dit onderzoek geeft aan dat, gemiddeld genomen, eerstejaars studenten het volgen van hun MBO-opleiding zien als een belangrijke stap in de realisatie van hun loopbaanplannen. De noodzaak om al op een relatief jonge leeftijd te kiezen tussen verschillende gespecialiseerde beroepsopleidingen in het MBO brengt echter ook het risico van een verkeerde opleidingskeuze met zich mee: vaak blijkt de gekozen opleiding later toch niet zo goed aan te sluiten bij de wensen en mogelijkheden van studenten. De resultaten in dit onderzoek bevestigen dat studenten die negatief oordelen over het belang van de opleiding voor hun toekomstige loopbaan een grotere kans hebben om uit te vallen.

Bewaken en bijsturen van emotionele betrokkenheid in het MBO

Emotionele betrokkenheid bij school, en dan met name de waardering voor de opleiding, heeft een sterk direct effect op de studievoortgang in het eerste jaar in het MBO. De invloed van emotionele betrokkenheid op schoolprestaties en uitval is net zo groot als de invloed van gedragsmatige betrokkenheid, en in sommige gevallen zelfs groter. Het is daarom belangrijk de emotionele betrokkenheid van

MBO-studenten regelmatig te monitoren. Emotionele betrokkenheid kan niet verondersteld worden op basis van gedrag of prestaties op school. Verminderde gedragsmatige betrokkenheid en schoolprestaties kunnen worden voorafgegaan door een proces van afnemende emotionele betrokkenheid, waardoor ingrijpen bij zichtbare signalen van afnemende schoolse betrokkenheid al gauw te laat komt (Janosz, LeBlanc, Boulerice, & Tremblay, 2000). Gedragsmatige betrokkenheid en schoolprestaties zijn relatief eenvoudig te monitoren, bijvoorbeeld aan de hand van verzuimgegevens of studieresultaten. Om een goed beeld te krijgen van de emotionele betrokkenheid van studenten is het echter nodig regelmatig persoonlijke gesprekken met hen te voeren (Christenson et al., 2010). Docenten, ouders en mentoren kunnen studenten vragen of zij zich thuisvoelen op school, en of zij het idee hebben dat de opleiding ze helpt om hun doelen te bereiken. Indien studenten negatief antwoorden op deze vragen moet er gezocht worden naar manieren om hun emotionele betrokkenheid bij de school en opleiding te versterken. Schoolse betrokkenheid is geen statisch kenmerk van een student, maar het resultaat van interacties tussen de student en de onderwijsomgeving (Eccles & Midgley, 1989; Fredricks, Blumenfeld, & Paris, 2004; Tinto, 1993; Wehlage, Rutter, Smith, Lesko, & Fernandez, 1989). Om die reden is schoolse betrokkenheid beter te beïnvloeden dan individuele studentkenmerken of buitenschoolse omstandigheden die de schoolloopbaan beïnvloeden (Fredricks et al., 2004). De bevindingen in dit proefschrift laten zien dat emotionele betrokkenheid, meer dan gedragsmatige betrokkenheid, gerelateerd is aan de interactie van studenten met hun schoolomgeving. Hierdoor is emotionele betrokkenheid bij uitstek te beïnvloeden door een verandering van omgeving. Waar (een gebrek aan) gedragsmatige betrokkenheid grotendeels overeind blijft na de transitie naar een nieuwe schoolomgeving, geldt dit niet voor emotionele betrokkenheid. Emotionele betrokkenheid op een vorige school of opleiding blijkt geen voorspeller van de mate van emotionele betrokkenheid op een nieuwe school of opleiding. Een tijdige overstap naar een ander programma, klas of school kan een proces van afnemende emotionele betrokkenheid een halt toeroepen voordat de negatieve spiraal uitmondt in uitval (Finn, 1989).

Het bevorderen van schoolse betrokkenheid: de rol van zelfstandig werken

De ervaren mate van zelfstandig werken die in de opleiding van studenten wordt gevraagd speelt een belangrijke rol in de emotionele en gedragsmatige betrokkenheid van studenten in het MBO. Studenten die vinden dat ze veel zelfstandig moeten werken, zijn minder betrokken. De recente overgang naar het competentiegericht leren in het MBO is bekritiseerd vanwege het grotere beroep op zelfstandigheid en verantwoordelijkheid van studenten, zonder dat daarbij de nodige structuur en instructie wordt geboden (Basoski, Wiegers, & Overmeer, 2007). MBO-opleidingen worden geacht studenten voor te bereiden op de grotere

verantwoordelijkheid en zelfstandigheid die hen in een toekomstig beroep of vervolgstudie staat te wachten. De resultaten in dit proefschrift kunnen echter worden geïnterpreteerd als een waarschuwing om niet teveel zelfstandigheid van MBO-studenten te vragen. De resultaten bevestigen de veelgehoorde suggestie dat jongens meer moeite zouden hebben met de vereiste mate van zelfstandig werken dan meisjes daarentegen niet (NRC, 2009). Integendeel, jongens in het eerste jaar in het MBO lijken juist een grotere voorkeur te hebben voor zelfstandige werkvormen dan meisjes. Voor een correcte interpretatie van dit resultaat is het echter belangrijk de sekseverdeling in de MBO-sectoren in aanmerking te nemen. Techniekstudenten, voor 96% jongens in deze studie, zijn meer gedragsmatig betrokken als ze vinden dat ze veel zelfstandig moeten werken, terwijl studenten in zorg & welzijn-opleidingen, voor 92% meisjes in deze studie, juist meer gedragsmatig betrokken zijn als ze vinden dat ze weinig zelfstandig moeten werken. Verschillen in de interpretatie en implementatie van zelfstandige werkvormen tussen de verschillende opleidingssectoren lijken het sekseverschil in het verband tussen zelfstandig werken en betrokkenheid te kunnen verklaren. De belangrijke rol van de ervaren mate van zelfstandig werken in de schoolse betrokkenheid van MBO-studenten benadrukt de noodzaak beter zicht te krijgen en beter aan te sluiten op de specifieke wensen en mogelijkheden voor zelfstandige werkvormen bij verschillende groepen studenten en opleidingen.

De beperktere invloed van de schoolomgeving op risicoleerlingen

Schoolervaringen hebben een sterke invloed op de betrokkenheid en studievoortgang van eerstejaars MBO-studenten. Op verschillende punten in dit onderzoek komt echter een zwakker verband aan het licht tussen de schoolervaringen, betrokkenheid en studievoortgang van risicoleerlingen. Bijvoorbeeld, vergeleken met niet-risicoleerlingen dragen de positieve ervaringen van risicoleerlingen met de ondersteuning door docenten, en met de ervaren aansluiting met het geboden curriculum en het schoolklimaat, minder bij aan hun schoolse betrokkenheid. Hetzelfde geldt voor de rol van emotionele betrokkenheid in de studievoortgang van allochtone studenten, die een verhoogd risico hebben om uit te vallen. Het is kennelijk lastiger om de betrokkenheid en studievoortgang van risicoleerlingen in het MBO te beïnvloeden vanuit de schoolomgeving. Deze beperktere invloed van de schoolomgeving zou een belangrijk mechanisme kunnen zijn dat ten grondslag ligt aan een verhoogd risico op uitval. De verklaring voor deze geringere invloed is een belangrijk onderwerp voor vervolgonderzoek. Een mogelijke verklaring zou kunnen liggen in de aanwezigheid van versturende buitenschoolse omstandigheden. Studenten die te maken hebben met substantiële problemen of verantwoordelijkheden buiten school zijn wellicht simpelweg niet in staat om voldoende tijd aan school te besteden, ongeacht of ze het nu wel of niet naar hun zin hebben op school. Een andere mogelijke verklaring zou te maken

kunnen hebben met een verschil tussen risico- en niet-risicoleerlingen in de vaardigheid om strategisch gebruik te maken van de aanwezige hulpbronnen in de schoolomgeving (Enthoven & de Bruijn, 2009). Risicoleerlingen in het MBO lijken de aanwezige hulpbronnen, zoals de geboden ondersteuning door docenten, weliswaar te waarderen, maar ze lijken minder goed in staat om er ook profijt van te trekken. Waar niet-risicoleerlingen geneigd zijn zelf ervaringen en interacties in de schoolomgeving te initiëren die hen helpen in het volgen van hun opleiding, blijken risicoleerlingen vaak afhankelijker te zijn van docenten en andere schoolmedewerkers om de aanwezige hulpbronnen in de schoolomgeving goed te benutten (Enthoven & de Bruijn, 2010). In plaats van af te wachten tot studenten vragen om ondersteuning, zouden scholen er daarom goed aan doen risicoleerlingen actiever te benaderen, om ze in staat te stellen te profiteren van de op school aanwezige voorzieningen en hulpbronnen. Zo'n actieve benadering lijkt met name van belang in de eerste periode na de transitie naar het MBO, aangezien risicoleerlingen vooral in die eerste maanden lijken te worstelen om het hoofd boven water te houden.

Omgaan met verstorende buitenschoolse omstandigheden

Studenten die te maken hebben met moeizame persoonlijke omstandigheden of die problematisch gedrag buiten school vertonen, vallen vaker uit in het eerste jaar in het MBO. Veel individuele risicofactoren in dit onderzoek, zoals niet bij de ouders wonen of het hebben van schulden, zijn vermoedelijk ingebed in een leefstijl of in een bredere problematiek die de schoolloopbaan bemoeilijkt. Studenten die drugs gebruiken of schulden hebben lijken de transitie naar het MBO te maken met één been buiten het onderwijs: zij vertoonden in veel gevallen al een geringere schoolse betrokkenheid vóór de overstap naar het MBO, vertonen vervolgens ook weinig betrokkenheid na de transitie naar het MBO en vallen voor het einde van het eerste schooljaar uit. De schoolomgeving lijkt een beperkte rol te spelen in dit proces van uitval, wat het moeilijk maakt voor scholen om te interveniëren. Er is echter één bron binnen de school die de schoolse betrokkenheid van studenten die drugs gebruiken of schulden hebben juist sterker beïnvloedt dan van andere studenten: het contact met studiegenoten. Zogenaamde 'peer tutoring' projecten bieden daarom een mogelijkheid voor scholen om het contact met deze studenten vast te houden. Het hebben van schulden blijkt een belangrijke predictor van afnemende gedragsmatige betrokkenheid en schooluitval in het MBO. De negatieve impact van schulden is een voorbeeld van de verstorende invloed van "overbelasting" door persoonlijke problemen buiten school (Scientific Council for Government Policy, 2008). Schulden vormen een emotionele en praktische belasting voor studenten, die hun participatie en prestaties op school direct kunnen beïnvloeden. In plaats van een direct causaal verband te veronderstellen tussen schulden en uitval, zouden zowel schulden als

uitval echter ook veroorzaakt kunnen worden door andere onderliggende persoonlijke problemen. Zo bezien kan het hebben van schulden worden geïnterpreteerd als een *pars pro toto*, dat een opeenstapeling van problematische persoonlijke omstandigheden buiten school indiceert. Nochtans geven de aanhoudend negatieve effecten van schulden op de betrokkenheid en studievoortgang in het eerste jaar in het MBO aanleiding schuldpreventie voor schoolgaande jeugd aan te bevelen. Het is alarmerend dat minderjarige studenten kampen met zodanige schulden dat hun schoolloopbaan hier hinder van ondervindt. Intensievere voorlichting over het omgaan met geld in het voortgezet onderwijs, alsmede het beperken van de mogelijkheden voor jongeren om geld uit te geven dat ze niet hebben, lijkt noodzakelijk.

Bouwen aan een stevige basis voor succes: het belang van hulpbronnen

De thuisomgeving heeft een belangrijke invloed op de schoolloopbaan van studenten in het MBO. Ouders, vrienden en andere leden van de sociale gemeenschap buiten school vormen een sociaal netwerk dat studenten voorziet van hulpbronnen die hen helpen in hun schoolloopbaan. Over het algemeen geven risicoleerlingen in dit onderzoek aan minder toegang te hebben tot dergelijke hulpbronnen. Bovendien blijkt de ouderlijke ondersteuning minder invloed uit te oefenen op de studieplannen van allochtone studenten, studenten met werkloze of laag opgeleide ouders, en studenten uit arme gezinnen. Deze uitkomsten wijzen op twee belangrijke mechanismes die schuilgaan achter een verhoogd risico op uitval onder bepaalde groepen studenten. Studenten uit lager opgeleide kringen hebben beperkter toegang tot hulpbronnen die over voldoende praktische kennis en ervaring beschikken om hen te ondersteunen bij het vormgeven van hun schoolloopbaan. Deze studenten beschikken over een bewonderenswaardige zelfstandigheid in het vinden van hun weg in het onderwijssysteem. Anderzijds beperkt een geringere begeleiding door de mensen die deze studenten van nabij kennen mogelijk hun kansen om hun loopbaanplannen te realiseren. Naast een verschil in de toegang tot hulpbronnen verschillen studenten ook in hun vaardigheid om de beschikbare bronnen te benutten (Lin, 2001). Jongens in het MBO lijken meer moeite te hebben om de hulpbronnen in hun thuisomgeving te identificeren en te benutten, wat een mogelijke verklaring biedt voor hun verhoogde risico op uitval. Voldoende toegang tot hulpbronnen is een belangrijke basis voor studiesucces. ROC's dienen ouderbetrokkenheid bij de schoolloopbaan van hun kinderen zoveel mogelijk te stimuleren. Docenten worden wel gezien als een belangrijke alternatieve hulpbron voor studenten die weinig ondersteuning vanuit huis krijgen (Scientific Council for Government Policy, 2008). In dit onderzoek blijkt de rol van ondersteuning door docenten in de schoolse betrokkenheid van studenten echter niet groot, en zelfs geringer voor risicoleerlingen. Dat resultaat toont eens te meer dat docenten in het MBO

studenten actief zullen moeten benaderen om een goede steunende relatie met hen op te bouwen. Daarnaast impliceert de prominente invloed van contacten met studiegenoten in het MBO dat 'peer tutors' kunnen fungeren als een waardevolle hulpbron voor studenten. Tot slot kunnen ook externe mentorprojecten het sociale netwerk van studenten uitbreiden met aanvullende hulpbronnen die hen ondersteunen in hun studieloopbaan.

Studenten helpen om hun weg te vinden in het MBO

Voor de transitie naar het MBO moeten studenten een opleiding kiezen die hen voorbereidt op het werken in een bepaalde beroepssector of specifiek beroep. Deze keuze vereist van studenten inzicht in de eigen interesses en mogelijkheden, alsmede inzicht in de structuur van de arbeidsmarkt en het onderwijsbestel. Eerstejaars MBO-studenten ontbreekt het vaak aan beide (Dekker, 2011; Voncken, van der Kuip, Moerkamp, & Felix, 2000). Dit onderzoek toont dat een sterke wil om een diploma te behalen van een bepaalde opleiding MBO-studenten helpt om vol te houden in de eerste maanden na de transitie. Naarmate studenten meer ervaringen hebben opgedaan in de opleiding lijkt deze wilskracht zich echter tegen hen te keren, wat suggereert dat veel studenten ondervinden dat hun verwachtingen niet zijn uitgekomen. Met name allochtone studenten lijken een kloof te ervaren tussen hun aanvankelijke verwachtingen en hun feitelijke ervaringen. Deze bevindingen impliceren dat studenten, en met name allochtone studenten, meer hulp nodig hebben om hun weg te vinden in het complexe MBO-stelsel. Eerder onderzoek heeft laten zien dat eerstejaars MBO-studenten veelal moeite hebben om een onderwijsroute te vinden die past bij hun loopbaanplannen op de langere termijn, en de keuze voor een bepaalde MBO-opleiding lijkt soms vrij willekeurig (Dekker, 2011). Naast de bestaande mentorprogramma's die studenten helpen om carrièredoelen voor de langere termijn te formuleren, zouden MBO-studenten dan ook met name kunnen profiteren van intensievere begeleiding bij het zetten van de kleinere stapjes op weg naar die grotere carrièredoelen, zoals het kiezen van een beroepssector, opleiding, stage, of studieproject. ROC's kunnen hieraan bijdragen door intakegesprekken te houden met aankomende studenten, maar ook ouderejaars studenten, studiegenoten en externe coaches kunnen goed helpen bij het vinden van een optimale route in het MBO. De onderzoeksresultaten laten zien dat studenten die eerder zijn uitgevallen in het MBO nadat ze hadden ervaren dat de opleiding niet goed bij ze paste, bij de start van hun nieuwe opleiding extra overtuigd zijn dat ze dit keer wel de goede keuze hebben gemaakt. Helaas krijgen velen van hen ongelijk, waarop ze nog binnen het eerste jaar van hun tweede poging opnieuw uitvallen. Om die reden zouden met name studenten die eerder in het MBO zijn uitgevallen extra ondersteuning moeten krijgen om een geschikte studieroute te kiezen in het MBO. Naast huidige oriëntatietrajecten op niveau 1 (AKA) en heroriëntatieprogramma's voor uitvallers die sommige ROC's

aanbieden, kan het nuttig zijn te overwegen een algemeen oriëntatieprogramma in het eerste semester na de transitie naar het MBO aan te bieden aan studenten die nog geen definitieve opleidingskeuze kunnen of willen maken.

De transitie naar het MBO: knelpunt of kans?

De transitie naar het MBO kan een lastig knelpunt zijn in de studieloopbaan van sommige studenten, en een uitdagende nieuwe stap of een kans om met een schone lei te beginnen voor anderen. Of studenten de transitie naar het MBO nu enthousiast of benauwd tegemoet treden, onderwijstransities zijn altijd moeilijk voor studenten, omdat zij in sociaal en inhoudelijk opzicht opnieuw hun plek moeten zien te vinden in een nieuwe onderwijsomgeving (Tinto, 1993). De resultaten in dit proefschrift suggereren dat het verhoogde risico op uitval onder bepaalde sociaal-demografische groeperingen gerelateerd is aan een worsteling om met de transitie naar het MBO om te gaan. Allochtone studenten, jongens en studenten die niet bij hun ouders wonen, hebben meer dan andere studenten moeite om de eerste maanden na de transitie naar het MBO door te komen, terwijl zulke verschillen vervagen na het eerste semester. Steun van ouders en vrienden helpt studenten om vol te houden in het eerste semester, maar jongens, studenten uit sommige minderheidsgroeperingen en studenten die zelfstandig wonen geven aan minder toegang te hebben tot dergelijke steun. Dit betekent dat de vereiste transitie naar het MBO, die nodig is om een startkwalificatie te behalen, een extra risicoverhogende factor vormt in de schoolloopbaan van verschillende groepen risicoleerlingen in het beroepsonderwijs. Deze studenten hebben meer ondersteuning nodig van alternatieve hulpbronnen, zoals docenten, studiegenoten, en mentoren, om zich staande te kunnen houden tijdens en na de transitie naar het MBO. Aangezien er elk jaar duizenden studenten niet starten in het MBO na het eindexamen VMBO (Scientific Council for Government Policy, 2008), zou zulke ondersteuning al moeten beginnen voordat studenten het VMBO verlaten. Een alternatief is om de transitie er helemaal uit te halen. De eerste resultaten uit het zogenaamde VM2-experiment, waarin studenten op het VMBO blijven tot zij een MBO niveau 2-diploma hebben behaald, zijn wat dat betreft hoopvol: de uitval in deze VM2-programma's is beduidend lager (van Schoonhoven, Heijns, & Bouwmans, 2011). Toch kiest een aanzienlijk deel van de VM2-studenten ervoor het programma voortijdig te verlaten om alsnog naar het MBO te gaan (van Schoonhoven et al., 2011). Dit geeft aan dat sommige studenten de voorkeur geven aan een verandering van omgeving om hun studieloopbaan te vervolgen. De resultaten in dit proefschrift bevestigen dat emotioneel minder betrokken studenten profijt kunnen hebben van een overstap naar een nieuwe school of opleiding. De transitie naar het MBO vormt een kans voor studenten om een frisse start te maken in hun schoolloopbaan. Om deze mogelijkheid optimaal te benutten, moeten alle studenten voorzien zijn van voldoende sociale en

onderwijsinhoudelijke ondersteuning. Moeite om een opleiding te kiezen na het voortgezet onderwijs is allerm minst beperkt tot MBO-studenten: eerstejaars studenten in het hoger onderwijs krijgen ook vaak spijt van hun studiekeuze en velen hebben een tweede kans nodig (de Jong, Webbink, & Roeleveld, 1997). Om de consequenties van een verkeerde studiekeuze en de daaraan gerelateerde uitval in het eerste jaar in het post-secundair onderwijs te minimaliseren, is het raadzaam dat alle studenten, inclusief degenen die van het VMBO komen, de transitie naar het post-secundair onderwijs maken met een startkwalificatie op zak.

Reflectie op de bijdragen van dit proefschrift

In dit proefschrift heb ik de entree, ervaringen en studievoortgang van studenten in het eerste jaar van het middelbaar beroepsonderwijs onderzocht. Ik heb verschillende binnen- en buitenschoolse factoren en processen bestudeerd die het studiesucces in het eerste jaar in het MBO beïnvloeden. Ik heb verschillende mechanismes besproken die ten grondslag kunnen liggen aan het verhoogde risico op uitval onder bepaalde groepen studenten. Daarbij heb ik mij met name gericht op die factoren en processen die beïnvloed kunnen worden middels onderwijsgerelateerde interventies. Aan de hand van een meervoudig perspectief, waarin zowel aspecten van de thuisomgeving als de schoolomgeving zijn meegenomen, heb ik de factoren en processen besproken die invloed uitoefenen op de betrokkenheid en studievoortgang van studenten in het eerste jaar in het MBO. Door het internationaal ontwikkelde theoretische model van schoolse betrokkenheid toe te passen op de context van het MBO heb ik het universele danwel context-specifieke karakter van het concept van schoolse betrokkenheid getoetst. Het brede perspectief dat is aangehouden in deze dissertatie faciliteerde een verkenning van de verschillende wegen die naar schooluitval leiden, en daarmee de ontwikkeling van gedifferentieerde uitvalpreventie-strategieën. Inherent aan een dergelijk veelomvattend perspectief in onderwijskundig onderzoek is de aanbeveling nader onderzoek te doen naar de processen die in dit proefschrift op een meer geaggregeerd niveau zijn beschreven. Dit onderzoek heeft bijvoorbeeld laten zien dat het multi-dimensionale construct van schoolse betrokkenheid een waardevol raamwerk biedt voor het bestuderen van de interactie tussen studenten en hun onderwijsomgeving. Vervolgonderzoek dat op micro-niveau naar onderwijsprocessen kijkt, kan gedetailleerder inzicht bieden in sociale en onderwijsinhoudelijke processen binnen en buiten de les die bijdragen aan de ontwikkeling van schoolse betrokkenheid bij studenten. De prominente maar wisselende rol die het zelfstandig werken speelt in de schoolse betrokkenheid van studenten vraagt om meer onderzoek naar de interpretatie en implementatie van zelfstandige werkvormen en zelfregulatie, onder verschillende groepen studenten en in verschillende settings en opleidingen in het MBO. De resultaten van dit onderzoek benadrukken dat emotionele betrokkenheid bij

school niet alleen betrekking heeft op de ervaring zich thuis te voelen op school in sociaal opzicht, maar ook in onderwijsinhoudelijk opzicht. Onderwijskundig onderzoek vanuit een meer micro-georiënteerd perspectief zou de relatie kunnen verhelderen tussen de vorm en inhoud van het onderwijs aan de ene kant en de percepties van studenten over de betekenisvolheid van hun onderwijs aan de andere kant. Een ander belangrijk onderwerp voor vervolgonderzoek is de ontwikkeling van studieplannen en aspiraties van studenten in het beroepsonderwijs. De resultaten in dit proefschrift wijzen op een sociale ongelijkheid in de totstandkoming en realisatie van onderwijsgerelateerde aspiraties. Nader onderzoek naar deze ongelijkheid is nodig. Naast de rol van de thuis- en schoolomgeving zou zulk onderzoek ook moeten kijken naar de invloed van maatschappelijke en arbeidsmarktgerelateerde factoren, die buiten het kader van dit proefschrift vallen.

Tot slot

De weg naar studiesucces is complex en dynamisch. Sommige factoren die een succesvolle schoolloopbaan van studenten ondermijnen liggen buiten de invloed van het onderwijs. Dit kan met name het geval zijn voor studenten in regio's waar sociaal-economische achterstanden domineren. Zulke studenten zijn ruim vertegenwoordigd in dit onderzoek. Niettemin geldt dat, voor deze studenten evenzeer als voor andere studenten, de ervaren aansluiting tussen hun wensen en behoeften, en de mogelijkheden en faciliteiten die de schoolomgeving biedt, een voorwaarde is voor studiesucces. Ik besluit dit proefschrift daarom met een citaat van Vincent Tinto (1993, p. 51): *“What matters is the view of the student. Whether there are objective grounds for mismatch is not necessarily of direct importance to the issue of individual departure. In most situations, what matters is whether the individuals perceive themselves as being incongruent with the life of the institutions, not whether other observers would agree with that assessment.”* De persoonlijke perspectieven en ervaringen van studenten zijn de drijvende kracht achter onderwijsuitkomsten (Appleton, Christenson, & Furlong, 2008). Deze moeten het fundament vormen in onderwijsonderzoek, -beleid en -praktijk gericht op het bevorderen van studiesucces en de preventie van uitval. Met dit proefschrift hoop ik hieraan mijn steentje bij te dragen.